

Türk Komutanı İhtiyârüddin Muhammed'in Bengal Bölgesinin Fethi ve Buna Dair Tabakat-ı Nasırı'deki Rivayetlerin Değerlendirilmesi

ABDUR RAHMAN FUAD

Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Erzurum, Türkiye fuadduab89@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date : 03.11.2022
Kabul Tarihi / Accepted Date : 30.12.2022
Yayın Tarihi / Published Date : 31.12.2022

Atıf/ Cite as

Fuad, Abdur Rahman. "Türk Komutanı İhtiyârüddin Muhammed'in Bengal Bölgesinin Fethi ve Buna Dair Tabakat-ı Nasırı'deki Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *İstem* 20/40 (2022): 473-482. <https://doi.org/10.31591/istem.1227131>

Öz

Bu çalışmanın ele alınma sebebi, Türk kumandanı İhtiyârüddin Muhammed tarafından Bengal bölgesinin fethi, ardından aynı döneme denk gelen Minhac-i Sirâc tarafından buna dair kaleme aldığı kaynağın, bazı hususi bilgilerinin yeniden değerlendirilmesidir. Mesela; on sekiz süvari ile İhtiyârüddin'in Bengal bölgesinin fethi, fethi anında kral Lakshmana Sena'nın saraydan kaçtığına dair bilgisi, Bengal askerlerinin kaleyi müslüman askerlerine müdafasız teslim etmeleri gibi bazı önemli noktalar burada yer almaktadır. Bunun gibi hususların günümüz bilimsel araştırma açısından incelenmesi gerekir. Çünkü Minhac-i Sirâc'ın aktardığı bilgiler çok kısa, bazen tarihi bilgilere aykırı ve bazen de mantıksız olduğu için araştırmacılar zorlanmaktadır. Ayrıca bu Tabakat'taki Bengal'in fethiyle ilgili cildi farklı dillerde tercüme edilmemesi ve Türkçe bir çalışmanın olmaması bize bu çalışmayı ele alma fırsatı vermiştir. Öte yandan, Tabakat-ı Nasırı'nin çeşitli dillerde tercümeleri bulunmasına rağmen bu bölgeye dair bilgileri incelemekten kaçınması da, bu çalışmanın bir diğer odak noktasıdır. Yukarıda beyan edilen noktalar neticesinde nitel araştırma yöntemleri takip edilerek konu incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca konuya dair çeşitli kaynaklardan faydalanılarak çalışma farklı yorumlarla zenginleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bengal'in Fethi, İhtiyârüddin Muhammed, Kral Lakshmana Sena, Minhâc-i Sirâc, Tabakat-ı Nasırı.

Abstract

The Conquest of Bengal Under the Turkish Commander İkhtiyar Uddin Muhammad and the Evaluation of the Tabakat-i Nasiri

The primary concern of this study is the conquest of the Bengal region by the Turkish commander İkhtiyaruddin Muhammad and the re-assessment of some relevant sources written by Minhaz-i Siraj around the same period. For instance, during the eighteen-cavalryman assault of Bengal, King Lakshmana Sena had fled the palace at the time of the conquest, and most of the Bengali warriors turned the castle over to the Muslim soldiers without defending it are most of them. These issues need to be investigated in light of recent scientific studies. Because

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

se of his information's potential to be more succinct, occasionally at odds with historical narratives, and occasionally irrational, where researchers find it challenging. In addition, Tabakat was translated into many languages. However, the part of Bengal has yet to be discovered in Tabakat, which needs to be considered here a bit. Moreover, the lack of research in Turkish encouraged us to consider this study. The points mentioned above were all made by using qualitative methods of research. Additionally, the study was enhanced with numerous interpretations by employing a variety of relevant sources.

Keywords: Conquest of Bengal, İhtiyar Uddin Muhammad, King Lakshmana Sena, Minhaz-i Siraj, Tabakat-i Nasiri.

Giriş

İhtiyârüddin Muhammed b.¹ Bahtiyar Halacî, Bengal bölgesi ve fethi, iç-içe bağlı konulardandır. Çünkü Bengal bölgesinin bir darül İslâm devletine dönüştürülmesinde İhtiyârüddin'in rolü çok büyüktür. Bu aşamada Bengal bölgesindeki İslamiyetin siyasî bakışı araştırılırken hiç düşünmeden ilk aklımıza gelen kişi İhtiyârüddin Muhammed'dir. Bu zat 1204 yılının başlarında Nadia'yı fethe ederek Bengal'deki Müslüman egemenliğini halk ile tanıştırdı. Diğer yandan, bu fetih neticesinde Bengal bölgesinde ilk defa Müslüman Türkleri iskan etmeye başlamıştı.²

Kuzey-Afganistan'daki Gernsir'in (modern Dasht-i-Marg) yerlisi olan İhtiyârüddin, Halaç Türkleri'ne³ mensup biri idi. Gazne'de Muhammed Gûri'ye⁴ kendisini askere alması için başvurmuştu, ancak kısa boylu ve uzun kolları yüzünden bu arzusu boşa çıktı. Karamsar İhtiyârüddin daha sonra Delhi'ye doğru yola çıkıp Kutbüddin Aybeg'in⁵ himayesinde bir iş aradı ama kaderi orada da pekiyi değildi. Oradan Malik Hizbaruddin onu daha düşük bir göreve atayıp Badaun'a göndermişti. Bu defa şansını yeniden deneyen İhtiyârüddin, Badaun'dan Oudh'a gidip bölgenin yerel valisi Malik Husameddin'in sayesinde kendisine layık bir görev kazandı. Teslim alınan görevi iyice tamamlamak için Malik tarafından Bhagwat ve Bhiuli'nin parganaları⁶ ona verildi.⁷ Bu zaman içerisinde çok sayıda asker onun etrafında toplandı.⁸ Ancak o sıralarda onun yetenekleri hakkında bilgi alan Kutbüddin Aybeg (daha sonra Delhi Sultanlığı'nı ku-

¹ İhtiyârüddin Muhammed Bahtiyar Halacî, Bengal bölgesinde Bakhtiyar Khalji (Bahtiyâr Halacî) olarak anılmaktadır. Ancak, Raverty'e göre Bahtiyâr Halacî ise babasının adıdır. O zaman tam ismi İhtiyârüddin Muhammed b. Bahtiyar Halacî olması gerekiyor. Minhaz Uddin, *Tabakat-i Nasiri*, Naşr. H.G. Raverty (Kalküta: Oriental Books Reprint Corporation, 1970), 548. Diyanet İslam Ansiklopedisinde de onun ismi Muhammed Bahtiyar Halacî olarak geçmektedir.

² Azmi Özcan, "Muhammed Bahtiyâr Halacî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/503-504.

³ Türkler arasında Kalaç diye anılan Halaçlar, IX. yüzyıldan itibaren İslâm coğrafyacıları ve tarihçilerinin eserlerinde "Halac" (Hilc الخلاج), "Halaciyye" (Hilciyye الخلاجية) imlâsı ile kaydedilmektedir. Bkz. Enver Konukçu, "Halaç", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/228-229.

⁴ 1173'te Gazne şehrini ele geçirdi ve büyük kardeşi Gıyaseddin Muhammed'e bağlı bir sultan olarak buraya yerleşti. Merv ve Nişabur'u alan Harezmsâh Muhammed'e yenildi. 1205'te Hindistan'a bir sefer yaparak egemenliğini pekiştirdi.

⁵ Delhi Sultanlığı'nın kurucusu ve ilk hükümdarıdır (1206-1210). Muhammed Guri'nin Hindistan'da bıraktığı komutanı ise Aybeg'tir.

⁶ Hindistan'da köylerin bir bütünü veya il gibi bir yerin mesuliyetini ele almaktır.

⁷ Mohammad Mojlum Khan, *The Muslim Heritage of Bengal* (Londra: Kube Publishing Limited, 2013), 14; Minhac-i Sirâc, *Tabakat-i Nasiri*, Naşr. Abul Kalam Muhammed Zakariya (Dhaka: Bangla Academy, 1983), 18.

⁸ Minhac-i Sirâc, *Tabakat-i Nasiri* (Kabil: Jahandaran Kültürel Vakfı, 1391), 222-23.

ran), Bihar'ın fethi için onu ordunun başına getirmişti.

1193 yılında Bihar'ı başarıyla fetheden İhtiyârüddin, şimdi ise her yerde galip gelmeye başladı. Bundan sonra Budistlerin en önemli şehri Uddandapûr kalasını ele geçirip çok ganimetlerle geri döndü. Kutbüddin de onu büyük bir çoşkuyla karşıladı.⁹ Daha sonra dikkatini Bengal'e çevirdi. Çünkü yukarıda zikrettiğimiz kaleyi ele aldıktan sonra sıra Bengal kapılarına geldi. Bu aşamada ilk düzeyde 1204 yılında Nadia'yı fethetti. Bazı araştırmacılar bu fethin daha erken bir dönemde gerçekleştirildiğini söylemektedir. Lakin Parameshwara, Ahmad Hasan Danî'nin rivayetini şu şekilde değerlendirmektedir. Ona göre, 1204'ten önce değil, ancak İhtiyârüddin'in Muhammed Gûri (Muizüddin Muhammed Sam) ile görüştükten yaklaşık bir yıl sonra bu sefer düzenledi. Bu görüşmeden sonra Muhammed Gûri adına bir altın sikke de basılmıştır. Bu sikke 601 hicrî, 19. Ramazan olarak kayda alınmıştır. Yani miladi takvimine göre 10 Mayıs 1205'tir.¹⁰ Buna göre Gavr'ın fethi 10 Mayıs 1205 yılında gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Ancak bununla ilgili tartışmalar halen devam etmektedir.

Bu tartışmaları bir kenara koyup 1204 yılında Bengal bölgesindeki Senâ hanedanını diz çöktürüp onların baş şehri olarak bilinen Gavr'nın fethi hakkındaki bilgilere odaklanmalıyız. Aslında, Bengal ve Bihâr bölgesinde hüküm süren Bahtiyâr Halacî, Gûrlu hükümdarına bağlı kalıp 1202 yılında bu bölgede Leknevtî sultanlığının temelini atmıştı. Ayrıca bu sürede Gûrlu hükümdarlar adına hutbe okutmaya ve çok sayıda savaş aracı ve malzemeleri gönderme gibi faaliyetleri sürdürdü.¹¹

Daha sonra Doğu'ya doğru ilerleyip sınırını kuzey Bengal'e kadar götürdü. Onun toprakları, modern Purnia kasabasından başlayarak Devkot (Dinajpur) üzerinden kuzeyde Rangpur kasabasına, güneyde Padma nehrine, doğuda Tista ve Karatoa nehirlerine ve Batı'da daha önce ele geçirilen Bihar topraklarına kadar uzanıyordu. Kurulan devlette yeni bir düzen getirmek amacıyla bütün idareyi üç ana bölgeye ayırmıştı. Leknevtî, Ghoragat ve Tanda'da sırasıyla Şihran Halacî, Ali Merdan Halacî ve Husamettin İbaz Halacî'yi tayin etmişti.¹²

İhtiyârüddin'nin kariyerindeki en önemli olayı ise 1205 yılında Tibet seferine çıkması idi. Seferine başlamadan önce yollar ve savunma yöntemleri hakkında birkaç müfreze göndererek gerekli bilgileri topladı. Önemsiz sayılan bir kabileden gelen Ali Mech, tepelerde ona rehberlik etmeyi kabul etti. Ancak, bölgenin doğal yapısı ve iklim şartlarından dolayı bu seferden olumlu bir netice çıkmamıştı; geri dönüşte çoğu askerleri Brahmaputra nehrini geçerken boğulup ölmüştür. Gözüönünde gerçekleşen bu ölümleri gören İhtiyârüddin'in kendisi

⁹ Özcan, "Muhammed Bahtiyâr Halacî", 30/503-504.

¹⁰ Parameshwara Lal Gupta, "The Date of Bakhtiyar Khalji's Occupation of Gauda", *Journal of the Varendra Research Museum*, 5 (1975-76), 33.

¹¹ Özcan, "Muhammed Bahtiyâr Halacî", 30/503-504.

¹² Khan, *The Muslim Heritage of Bengal*, 17; Banglapedia, "Bakhtiyar Khalji", Erişim Tarihi 10 Nisan 2022.

de hastalandı.¹³ Sonraki yıl yani 1206 yılında vefat ettiğine dair kaynaklar bize bilgi verir. Bir diğer bilgiye göre, Bengal valiliğine atanan Ali Merdan onu (602/1206) öldürdü.

Öte yandan, Tabakat-i Nasiri, Ebû Minhâcüddîn Osmân b. Sirâciddîn Muhammed el-Cüzcânî kısaca Minhâc-i Sirâc tarafından Farsça olarak kaleme alınan bir eserdir. Ayrıca günümüze kadar ulaşmayan birçok kaynaktan yararlanarak 1260 yılında tamamlanan bu eser, 13. yüzyıl eserleri arasında bir ayrıcalığa sahiptir. Bu tarihi kaynak toplam yirmi üç tabakadan oluşmaktadır. İhtiyarüddin Muhammed'in Bengal'e giriş hakkındaki bilgileri 20. tabakada yer alırken 21. ve 22. tabakalarında da Bengal ile ilgili diğer önemli hususlar mevcuttur.

Nadia'nin fethinden yaklaşık 38 yıl sonra (641/1243) Minhâc-i Sirâc Leknevî'ye gitmiştir. Gittikten hemen sonra bölgedeki olayları hakkında merakı artmıştı. Bunları bilmek için birinci derecede halk söylentilerinden istifade etmek mümkün olabilir diye düşündü. Diğer yandan, bu söylentileri hemen mi kaleme almıştır yoksa geç bir zamanda mı kayda geçmiştir, bunu bilmemekteyiz. Çünkü bu seferin ardından 17 yıl geçtikten sonra yazar bu eseri tamamlamıştır. Ayrıca, kaleme aldığı zaman hiç bir kaynak belirtmediğini de görmekteyiz.

Bahtiyâr Halacî hakkında araştırmalar yapılırken her araştırmacı ilk önce Minhâc-i Sirâc'ın eserinden faydalanmaktadır. Fakat onun aktardığı bilgiler çok kısa, bazen tarihi bilgilere aykırı ve bazen de mantıksız olduğu için araştırmacılar da tereddüde düşmektedir. Ayrıca o zamana rastgelen konuya dair başka bir kaynak da bulunmamaktadır. Bu durumları öne koyarak İhtiyarüddin tarafından gerçekleştirilen Bengal fethine dair Minhâc-i Sirâc'ın Tabakat-i Nasiri'de kaydettiği rivayetleri yeniden değerlendirmeye almak bu çalışmanın amacı olabilir.

Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Bengal fethine dair Minhâc'ın aktardığı bilgileri eleştirmeden önce kısaca şu şekilde noktalamak mümkündür. Mesela-

- 18 süvarî ile İhtiyarüddin'in Bengal'e girişi ve bunun fethi;
- Kral Lakshmana Sena'nın tek başına saraydan kaçtığına dair bilgisi;
- Bihar ve Bengal askerlerinin Müslüman askerlerine müdafaasız kaleyi teslim etmesi;
- İhtiyarüddin tarafından Bihar'daki Budist dilencilerin ve keşişlerinin öldürülmesi;
- Kadim bir eserin ortaya çıkışı ve Lakshmana Sena'yı Saraydan çıkarma konusunda teşvik etmesidir.

Yukarıdaki noktalar üzerinde tartışılırken yazarın değerlendirmeleri ile birlikte Abul Kalam Mohammed Zakaria'nın değerlendirmeleri de ele alınacaktır.

¹³ Mohammad Mohar Ali, *History of the Muslims of Bengal* (Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh, 2003), 66-67.

Ayrıca şunu da söylemek icap eder ki bu rivayetleri değerlendirmeye almadan önce İngilizce ve Bengalce kaynaklardan da yararlanıldı. Bazen bu eserin tercümanların teşrihinden faydalanıldı. Ancak yazar Türkçe'de bu konuya dair bir esere ulaşamadı.

Asıl konuya girmeden önce Sena hanedanı hakkında kısaca bilgi paylaşımında bulunmak istiyoruz. Çünkü bu hanedan, müslümanlardan önce Bengal'in son gay-i müslim hükümdar ailesi idi. Aslında Sena kralların atası Samanta Sena Güney-Hindistan'ın Karnataka eyaletinden Bengal'e gidip hayatını orada sürdürmeye devam etti. Oğlu Hemanta Sena ise sonraki günlerde Bengal'in Rad bölgesini kontrol altına aldı. Sonra babasının toprak kazanma hirsını takip ederek Bijoy Sena Gavr üzerinden yürüyüp üstesinden gelmiştir. Daha sonra oğlu Ballal Sena, onun oğlu Lakshmana Sena, Sena hanedanının başına geçti. Biswarup ve Keşob Senalardan sonra bu kraliyet ailesi hakkında bilgiler bulunmamaktadır.¹⁴

Rivayetleri ele aldığımız zaman ilk önce şu aklımıza gelmektedir ki Muhammed Bahtiyâr Halaçî sadece 18 süvari ile kılık değiştirerek Nadia şehrine girmiştir. Sarayı kontrol altına alırken Kral Lakshmana Sena bu aniden saldırısı yüzünden altın ve gümüşten oluşan yemek tabağını bırakıp çıplak ayakla arka kapıdan kaçmıştır.¹⁵ Sonradan diğer süvariler gelip şehri fethetmiştir.

Böyle büyük bir olayı bir kaç cümle ile beyan ettiğinde inanmak tabii doğru bir neticeye götürmeyecektir. Çünkü kral Lakshmana Sena büyük bir asker gücüne sahipti. Bunları bir yana bırakıp konuya şu şekilde girecek olursak daha iyi anlaşılacaktır. Normal askerler dışında Lakshmana Sena'nın korumaları, saray muhafızları ve şehir kapıcıları var iken, 18 askerle Bahtiyâr Halaçî Nadia'yı ele geçirmesi mantığı açıdan doğru bulunmuyor. Sebebi de şudur ki, bu komutan 200 süvari ile Uddandapûr Vihara'yı (kale) ele geçirdi. O zaman Pala hanedanından Govinda Pala Bihar'ı yönetiyordu. Onun zamanında Bihar'ın sınır güvenliği çok iyi değildi. Bundan dolayı İhtiyârüddin'in bu kaleyi kolayca ele geçirdiği söylenir. Ayrıca üst üste kimse başka bir sefere asker göndermez. Gönderdiyse önce söz konusu bölgenin iklim şartları ve yolları hakkında da bilgi edinilmesi gerekir. Buna göre Bihar seferinden hemen sonra Bengal'e doğru sefer düzenlemek kolay olmayacaktı.

Kaynaklara göre aradan bir yıl geçti. Minhâc'ın rivayeti en az bunu doğrular.¹⁶ Bihar'ın fethinden yaklaşık bir buçuk yıl sonra Bengal'in fethi gerçekleşti. Ancak bu seferdeki asker sayısı hakkında Minhâc sessiz kalırken biz farklı bir mantık kurarak bunu çıkarabiliriz. Mesela; Tibet seferindeki (Bengal seferinden sonra) İhtiyârüddin'in süvari sayısı 10,000 olduğunu Minhâc zikretmiştir.¹⁷ O zaman bunların çoğu veya yarısı Bengal'in fethine katılmıştır diye söylemek

¹⁴ Abdul Momin Chowdhury, *Dynastic History of Bengal* (Dacca: The Asiatic Society of Pakistan, 1967), 204-230.

¹⁵ Uddin, *Tabakat-i Nasiri*, 557.

¹⁶ Uddin, *Tabakat-i Nasiri*, 557.

¹⁷ Uddin, *Tabakat-i Nasiri*, 560.

mümkündür. Daha önce de söylediğimiz gibi asker sayısı yeterli olsaydı, o hiç vakit kaybetmeden Bihar'dan sonra Bengal'e doğru yürürdü. Ancak, Lakshmana Sena'nın güçlü asker sayısı hakkında önceden malumatı alıp kendisini öyle hazırlamak için uygun görmüştü. Bu halde on sekiz asker değil, binlerce asker Bengal fethine katılmıştı, denebilir.

Öte yandan, İhtiyarüddin Muhammed b. Bahtiyâr Halacî'nin askerleri şehirden kaçan Sena askerlerini takipe aldı.¹⁸ O zaman iki grup arasında savaş çıkması bir ihtimaldir. Ancak savaşın gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bilgiler doğrudan Minhâc tarafından ele alınmamışsa da konuya ilişkin ipucular mevcuttur. Bengal askerleri burada direnç göstermeyip kaçsaydı, İhtiyarüddin'in askerleri şehri yok etmekten geri dururdu. Lakin durum eserde beyan edildiği gibi değildi. Ancak Bengal askerleri ilk hücumu geçtiğinde Müslüman orduları saldırıya geçip şehri yok etmeye çalıştı. O zaman tek taraflı bir mücadeleden bahsedemeyeceğiz; yerine iki grup arasında kanlı bir savaş olduğunu anlamaktayız.

Bazı araştırmalara göre Bahtiyâr Halacî'nin Bengal seferinin amacı, şehirde yağmacılık yapmak için idi. Ayrıca onlara göre yağmacılık işi devam ettiği zaman korkak kralı arka kapıdan kaçtı. Böylece İhtiyarüddin Bengal tahtını gasbetti. Bize göre o Bihar'ı ele geçirmeden önceden beri buralarda bir devlet kurmayı hayal ediyordu. Bundan dolayı gayrimüslim yöneticiler ondan korkmaya başladı. En azından Minhâc'ın rivayetleri bunu işaret etmektedir.¹⁹ Yağmacılık onun amacı olsaydı, Bengal seferi için iki yıla kadar beklemezdi. Gecikmenin tek sebebi ise asker toplamak ve Bengal hakkında önemli malumatları elde etmek idi.

Nadia'nın fethinden yaklaşık bir sene önce Lakshmana Sena bilgi toplamak amacıyla Bihar'a casuslar gönderdi. Amacı bu casuslardan yakında Nadia'da bir saldırı gerçekleşeceğine dair malumat almaktı. Saldırı ile ilgili malumat doğru çıkınca şehrin üst-düzy Brahmanları, tüccarlar ve kralın aile üyeleri, öngördüğü bu savaştan kendilerini korumak maksadıyla şehri terk edip Doğu-Bang'ya geçti. Ancak, kral başkenti terk etmeyip sarayda kalmaya niyetli idi.²⁰ Minhâc'ın rivayeti ile devam edersek 1223 yılına kadar Doğu-Bengal'de (Bikrampur ilçesi) hüküm süren Lakshmana Sena'nın oğulları- Biswarup ve Keşob Sena böyle bir durumda tüccarlar ve Brahmanlar ile birlikte yaşlı babasını sarayda bırakıp şehri terk edecek bir vaziyette değildi. Eğer Minhâc'ın rivayetine göre kral çıplak ayaklarıyla kaçmış olsaydı; bunu kabul etmeliyiz ki kaçtığı zaman aile fertlerinden kimse onunla olmayacaktı. Niye olmayacaktı? Bunu Minhâc eserinde beyan etmemiştir. Ayrıca aile fertlerinden herhangi biri Bahtiyâr Halacî'nin eline düşseydi, Minhâc buna dair bir ipucu bize bırakacaktı. Eğer olay öyle gerçekleştirmediyse o zaman şöyle düşünmeliyiz: saray gibi bir yerde

¹⁸ Uddin, *Tabakat-i Nasiri*, 574.

¹⁹ Uddin, *Tabakat-i Nasiri*, 555.

²⁰ Uddin, *Tabakat-i Nasiri*, 557

kralın yanında aile fertlerinden kimsenin olmaması iddiası doğru değildir. Rivayetler bu şekilde şüphe uyandırıyor. En az korumaları ve kapıcıları yanında olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Minhâc verdiği bilgileri dönem Bengal'inin sosyo-kültürel ve idari açıdan da değerlendirmemiz gerekir. Budist dinine mensub Pala hanedanının çöküşünden önce Budist dini karmaşık ve ayrılıkçı bir hâle geldi. Sahajiya Tantra²¹ bunun bir örneğidir. Hem de Sahajiya'dan oluşan başka bir grup ise Nath'tir²². Bu Nath dini yavaş yavaş herkes tarafından kabul edilme durumuna geldi. Muhtemelen Pala hanedanı ortadan kaybolmadan önce bu din zuhür etmişti.

Pala hanedanından sonra bu bölgede Ortodoks Brahmanlarına ait Senalar ortaya çıktı. Ortodoks Hinduların yani Brahmanların, Budistlere karşı dini bir baskı uygulamaya çalıştığına dair belgeler buna şahitlik eder. Bu yüzden Batı-Bengal'de Budist dini ortadan silinirken Bihar'ın bazı yerlerinde Budist dini kendi tabiatını korumaktaydı. Ancak Doğu'da Brahman etkisi az olduğu için Budist izleri hâla bulunurdu.²³ Öte yandan, daha önce de değindiğimiz gibi Nath dini Bengal toplumunda coşkuyla karşılandı. Eskiden beri Hindu dinine bağlı bir din olduğu için, devletin bazı baskılarına rağmen Nath dinine inananların bir kurtuluş yolu vardı.²⁴ O da bazı elit Hinduların (Brahman) sayesinde olmuştur. Hindu kast sistemine göre, Nathlar toplumda önemsiz ve etkisiz bir grup olarak görünürdü. Böyle bir durumda Nath dinine inananlardan bir kısmı aşırı Hindular (Brahmanlar) ve kralların zulmünden kaçmak için bir kurtuluş anının peşindeydi. Onları din ve haklardan mahrum bırakan ve sürekli zulmeden Brahmanlardan intikam almaktan ziyade başka bir şey düşünmüyorlardı.

Budist ve Nathlar arasında bilge adamların varlığı da bilinmektedir. İlim tahsili için Budist Viharaları o günlerde çok meşhur idi. Raca Lakshmana Sena'nın bir özelliği ise bilge adamlarını sevmek ve devletin himayesi altında almak idi. Bu sayede saraydaki Budistler, kendilerine özen göstermeye hazır olup din kardeşlerinin yardımına koşmuştu denilebilir.

Diğer yandan, Sultan Mahmud'un on yedi kez Hind diyarına seferler düzenlemesi yüzünden, yerel halk Müslümanların saldırı tekniklerini görüp öğrenmiş oldu. Ondan sonra Kutbüddin Aybeg bütün Uttara Pradesh'i fethedip doğu sınırına kadar Türk hâkimiyetini kurdu. Kapıda böyle sürekli savaş çanları çalarken

²¹ Budist Sahajiya Bengal, yaklaşık olarak MS 635'te kral Shashanka'nın ölümünden sonra iç karışıklıklarla karşı karşıya kaldı. Pala hanedanlığı sırasında, sekizinci yüzyıl civarında, Budist Sahajiya dini bir doktrin olarak ortaya çıktı. Canlı varlıkların doğasını ve fenomenal dünyayı içsel benliğin ebedi doğasının gerçekleştirilmesi yoluyla anlamak, Budist Sahajiya'nın dini doktrininin doğal gerçeğini oluşturur.

²² Natha olarak da adlandırılan Nath, Hindistan ve Nepal'deki Hinduizm içinde bir Shaiva alt geleneğidir. Bir ortaçağ hareketi, Hindistan'daki Budizm, Shaivism ve Yoga geleneklerinden fikirleri birleştirdi. Nath'ler, Shiva'yı ilk efendileri veya guruları olarak kabul eden ve değişen ek guru listeleriyle bir adanmışlar konfederasyonu olmuştur.

²³ Pranab Kumar Barua, *Bangladesher Baudhdharma o Sankskriti* (Dhaka: Bangla Academy, 2007), 58, 63-64.

²⁴ Kunal Debnath, "Radical-Pragmatic Debate over Reservation: A Study of the Naths of West Bengal and Assam", *E-journal of the Indian Sociological Society* 4/1 (2020), 138-144.

Sena ailesi kendilerinin güven altında olmadığını düşünmeye başladı. Çünkü artık arada Bihar eyaleti kaldı. Bunu geçtiği zaman düşman zaten Gavr'da (Bengal'in başkenti) olacaktır. Kısa bir süre sonra İhtiyârüddin Bihar'ı fethedince Lakshmana Sena daha şaşkına uğramıştı.

Bihar'ın fethi gerçekleştiği zaman, oradan Gavr'a doğru göçmen akını başladı. Bu göçmenlerden bazıları İhtiyârüddin'in Bihar'dayken kendi gözleriyle fiziksel görünümünü görmüş olabilirler. Ayrıca Gavr'da kralın sarayındaki Budist görevlileri, bu sığınmacılardan İhtiyârüddin'in fiziksel boyutu ve görünümü hakkında bilgi almış olmak çok yüksek bir ihtimaldir.

Daha önce söylediğimiz gibi bu durumda Brahmanların düşmanı olarak ilk önce kinci Budist ve Nathlar gelecektir. Tahmin doğruysa bu düşmanlar Bihar'da İhtiyârüddin ile irtibata geçmiştir ki ona her konuda yardım etmek için söz vermişlerdir. Oysa Gavr'da gizli bir destek olmadan on sekiz süvari ile cesurca bir teşebbüse girmek mantıksız oluyor. Çünkü uzak bir diyârdan Hindistan'a intikal edip- ne Gavr'ı ne de asker üsleri, doğal engelleri ve şartları açıdan çeşitli yollar hakkında araştırmadan sefere çıkmıştı. Hem de Hindulardan bir kimse İhtiyârüddin'e yardım eli uzatabilir, ancak bu da kişisel bir meseleden kaynaklanabilir. Bunun sayısı da azdır. Toplumsal olarak Budistlerin burada en çok yardım eli uzattığını görürüz.

O zaman burada şu soru ortaya çıkacaktır ki Budistler niye İhtiyârüddin'e yardım etsin! Bu zat Uddandapûr Vihara'yı ele geçirirken içinde bulunan bütün Budist dilenci ve keşiş cemaatini öldürdü.²⁵ Olay böyle cereyan etmesine rağmen Bengal Budistlerinin ona itaat ve yardım etmeleri bize göre pek makul değildir. Bu sebepten dolayı İhtiyârüddin'e karşı nefret duymak normaldir. Bazı araştırmacıların dediklerine göre bu keşişler rakipsiz idi. Onların düşmanları yok iken niye masum Budistler öldürüldü? Bir kaç açıdan bu cevabı vermek mümkündür. İlk olarak oradaki herkes masum değildi. Bir savaş ancak iki tarafın ortak saldırısının bir sonucudur. İhtiyârüddin ya yeterli sebeplerden dolayı ya da ona karşı düşmanca bir tabir sergilediği için saldırıya geçti. İkinci olarak, oradaki Ortodoks Hindular, Budistleri kışkırttırıp İhtiyârüddin'e karşı kullanmaya çalışabilir. Üçüncü olarak o Budist Câmiasını kale sanıp saldırıya geçmiş olabilir ve bu durumda kimseyi özelden tanıma fırsatı bulamamış olabilir. Ancak, suçunu anladıktan sonra pişman olup Budistlerin gönlünü kazandı.

Budist dilencilerini sebepsiz öldürdüyse de gerçek durumu anlamaya çalışan İhtiyârüddin, onlarla bir barış yolunu takip etmişti. Müslümanların eline düştüğü zaman Budistlerin zaten kaybedecek bir şeyi de yoktu. Sena döneminde onlar kendi özgürlüğünü tamamen kaybetmiştir. Bu halde Hindu yönetimine karşı öfkelerine ve içlerindeki intikam ateşine hakim olamamışlardır. Fakat İslâmiyet'in diğer millet ve dinlere karşı yumuşak politikalarını görünce Budistler kendilerini biraz özgür hissetmeye başladı. Bu özgürlük Müslüman-Budistler

²⁵ Uddin, *Tabakat-i Nasiri*, 552. Minhâc, rivayette Brahmanları öldürüldü, söyledi. Bu da bir hatasıdır.

arasında bir güven oluşturdu. Bu takdirde onların Müslümanlarla gizlice anlaşmaları kuvvetle muhtemeldir.

Bazılar onu kana susamış bir fatih olarak değerlendirirken hep Budistleri savunan K. R. Qanungo der ki İhtiyârüddin katliam yapmaktan veya acı çektirmekten hiç zevk almıyordu.²⁶ Ancak, sonraki günlerde İhtiyârüddin musamaha ve güzel davranışları ile yerel halkın gönlünü kazandı. Ayrıca onu diğer yöneticilerden daha layık bir yönetici olarak buldular. Onun sayesinde din konusunda Budistler hürriyetine kavuştu. Müslümanlar tarafından Bihar ele geçirildiği zaman yanmış birçok önemli Budistlerin eserleri tekrar inşa etmek için yemin edip halkıyla omuz omuza durmuştu. Bu da Budistler için son derece memnuniyet verici bir durumdu.

İlk aşamada Bihar merkezinde yağmacılık işi devam etse de onu kontrol altına aldıktan sonra İhtiyârüddin sınır genişletme politikasıyla meşgul idi. Bundan anlaşılmaktadır ki kral ile savaşa giren biri fetih sonrasında halka zulüm etmeyecektir. Bunun yerine devletin egemenliğine odaklanmıştır. Minhâc da bu duruma eserinde ayrı yer vermemiştir.

Sarayda kralın Budist danışmanları ve bilge adamlarının yanında astrologlar da krala şehri terk etmeyi önerdiler. Brahmanların eski bir eserine dayanarak krala tavsiyede bulundular. Bu kaynak Türkler tarafından ilk önce Bihar, ondan sonra Gavr'ın fethedileceğini dair bilgi verir. Ayrıca kral burada komutanlık görevini yapacak olan İhtiyârüddin'in fiziksel durumu hakkında onlara sordu. Bilgiler doğru çıkınca kral ve askerleri endişeye kapıldı.²⁷ Çünkü Lakshmana Sena ile civardaki krallar ve prensler savaştan dolayı ilişkilerini kopardı. Bunun üzerine bu kimseler Sena ailesinin yardımına koşmadılar.

Bu kehaneti de değerlendirmeye almamız lazım. Onların kadim eserinde İhtiyârüddin'in fiziksel boyutu ve Nadia'nın fethedileceğine dair bilgileri mantıksal açıdan inandırıcı değildir. Bugüne kadar o kaynak hakkında Brahmanlar da ses çıkaramadı. Akademik camialarında bu konu hakkında her hangi bir karşılık bulunmamaktadır. Ayrıca Minhâc bu rivayetin doğruluğu için bir kaynak adı da vermemiştir. Bununla ilgili bir şey ispatlama konusunda bazıları bu hikâyeyi kullanmak isterse, o zaman bunu sıradışı bir olay olarak kabul etmek mümkündür. Diğer yandan, Minhâc'ın aktardığı Budist keşiflerin bu hikâye anlatımında bir doğruluk payı bulmak istiyorsak o zaman Budistler sayesinde bu olayın büyütüldüğünü söyleyebiliriz.

Ayrıca o zamanlarda Bengal'in kuzey bölgesinde yaşayanlar Budist ve Nathlar idi. Onlar Zola adıyla İslamiyeti kabul etmişler. Lakin bir grup tarafından Budist ve Nathlar'ın zorla İslâm'a dâhil ettirildi söylenir. Gerçek durumu böyle olsaydı, Hindular da İslâm'ı kabul ederdi. Zorla veya baskı oluştursaydı, uzun zamandır müslümanların hüküm sürdüğü Hindistan'nın Kuzeyi ve ortasında

²⁶ Ali, *History of the Muslims of Bengal*, 51; *History of Bengal*, 1948, 2/9.

²⁷ Uddin, *Tabakat-i Nasiri*, 554-55.

müslümanların sayısı, Hinduları geçecekti. Fakat durum düşündüğümüz gibi değildi. O halde, ilk günlerde Bengal'in kuzeyinde Müslümanların çoğalma sebebi İhtiyârüddin ile müslüman olmayı düşünen Budist ve Nathların irtibat kurmasıydı.

Sonuç

İhtiyârüddin Muhammed b. Bahtiyar Halacî binlerce asker ile Bengal'i fetih etmiştir. Burada Budistlerle onun gizlice irtibatı ve bir anlaşma durumu söz konusudur. İhtiyârüddin'e Budistler her konuda yardım ederek ve kadim bir eser üzerine dayanarak kral ve askerlerinin morallerini bozmakta başarılı olmuşlardır. Aniden saldırıya geçip İhtiyârüddin ilk önce başkenti ve sarayı kontrol altına almıştır. İki taraf arasında kanlı bir savaş gerçekleşip kral'ın askerleri müslüman gücüne karşı duramayarak geri dönmeyi planladı. Böylece savaştan kaçıp Nadia'ya terk etmek zorunda kaldı.

Her ne şekilde olursa olsun, tenkide tabi tutarsak Minhâc-ı Sirac'ın aktardığı bilgiler günümüzdeki çeşitli tarihsel çalışmalar için çok önemlidir. O zamana rastgelen eski bir tarihi eser olarak biz bundan hala istifade etmekteyiz. Ancak rivayetlerin ne şekilde, kimden rivayet edildiğini ve hangi kanaldan ele alınıp kayda geçirildiğine dair bilgileri kaydetmiş olsaydı, eleştirilerden uzak, daha kıymetli ve mühim bir eser olurdu

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynaklar

- » Ali, Mohammad Mohar. *History of the Muslims of Bengal*. Dhaka: Islamic Foundation, 1A, 2003.
- » Barua, Pranab Kumar. *Bangladesher Baudhdharma o Sankskriti*. Dhaka: Bangla Academy, 2007.
- » Chowdhury, Abdul Momin. *Dynastic History of Bengal*. Dacca: The Asiatic Society of Pakistan, 1967.
- » Debnath, Kunal. "Radical-Pragmatic Debate over Reservation: A Study of the Nath of West Bengal and Assam". *E-journal of the Indian Sociological Society* 4/1 (2020), 135-48.
- » Gupta, Parameshwara Lal. "The Date of Bakhtiyar Khalji's Occupation of Gauda". *Journal of the Varendra Research Museum*, 5 (1975-76), 21- 33.
- » *History of Bengal*. Cilt 2. Dacca: Dacca Üniversitesi, 1948.
- » Khan, Mohammad Mojlum. *The Muslim Heritage of Bengal*. Londra: Kube Publishing Limited, 2013.
- » Konukçu, Enver. "Halaç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/228-229. İstanbul, TDV Yayınları, 1997.
- » Minhac-i Sirâc. *Tabakat-i Nasiri*, Naşr. Abul Kalam Muhammed Zakariya, Dhaka: Bangla Academy, 1983.
- » Özcan, Azmi. "Muhammed Bahtiyâr Halacî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/503-504. Ankara, TDV Yayınları, 2020.
- » Uddin, Minhaz. *Tabakat-i Nasiri*. Naşr. H.G. Raverty, Cilt-1, Kalküta: Oriental Books Reprint Corporation, 1970.